

De gerechtelijke en administratieve repressie van verplichte landbouwwerkzaamheden in Belgisch Congo, 1940-1945: slecht werk of compromis?

Dit onderzoek, gedurende achttien maanden uitgevoerd in het CegeSoma, werd gefinancierd door de IUAP Justice & Populations. Hoofdbedoeling was om te reflecteren over de rol van het gerechtelijke apparaat bij de omkadering van het werk dat de gekoloniseerde bevolking moest uitvoeren. Dit thema werd benaderd vanuit een specifieke invalshoek: de landbouwarbeid die werd opgelegd aan Belgisch Congo in het kader van de oorlogsinspanning tussen 1940 en 1945. Doel was na te gaan hoe de koloniale staat zijn instrumentarium heeft uitgebreid om koloniale gebieden en bevolkingsgroepen te controleren, pacificeren, onder te verdelen en de reguleren.

Casus Libenge

De analyse gebeurde vooral aan de hand van onuitgegeven archiefstukken. Geografisch was ze gericht op het grondgebied van Libenge, uitgekozen omwille van de representativiteit en de toegankelijkheid van de bronnen. In deze regio ziet het totale plaatje van de gerechtelijke repressie bij landbouwwerkzaamheden - vooral door middel van de politierechtbanken - er genuanceerder en contrastrijker uit dan gewoonlijk wordt voorgesteld onder invloed van het discours uit de tijd.

De gewestbeheerder: een spilfiguur

Colonie belge, 1885-1959 van K.M. Tshibumba (Lubumbashi, 1974-1976 - Collectie Edouard Vincke). Tshibumba verbeeldt de dwangarbeid in de katoenplantages heel symbolisch. De Belgische opzichter heeft de chicotte vast, maar uiteindelijk is het de politie die de handen vuilmaakt.

In het hart van de reflectie over de omkadering van de gekoloniseerde bevolking en hun tewerkstelling, verschijnt allereerst een spilfiguur: de gewestbeheerder. Immers, in de typisch koloniale context waar de scheiding der machten een vaag begrip was geworden, had de administratie de sleutels in handen van een beleid dat haar gebruikelijke bevoegdheden ver te buiten ging. Ze moest zowel toezien op een goed beheer, de legitimatie van de overheersing van de gekoloniseerde bevolking als hun ondergeschiktheid verzekeren. Gesitueerd tussen de Staat, de wet en de gekoloniseerde ging deze administratie het recht toepassen op een manier die niet meer gelijkstond aan een strikte toepassing van de wet of een duidelijke wil tot homogenisering. Neen, het leek op een compromis, een poging tot verzoening, van de realiteit die haar werd opgedrongen en pure handelingslogica.

Een alomtegenwoordig systeem van dwang

In de jaren 1940-1945 was de consensus nog veel moeilijker te bereiken dan daarvoor. Er was al het probleem van de afstand, het gebrek aan geschoold personeel en het feit dat het gewoonterecht moeilijk te verzoenen was met een koloniaal kader. Daarbij voegden zich nog de moeilijkheden die eigen waren aan de oorlogscontext. De koloniale beheerders moesten nieuwe strategieën bedenken om de adhesie van de lokale bevolking aan het nieuwe economische beleid te garanderen. In Belgisch Congo gaf de verwarring tussen de verschillende machten, zoals dat het geval was in andere koloniale rijken, hen verschillende instrumenten in handen om hun dominantie te vestigen, te pacificeren en de orde te handhaven, en dat ondanks het gebrek aan een samenhangend plan. Naast de werking van de politierechtbanken breidde de koloniale staat zijn gerechtelijke activiteiten uit door middel van collectieve maatregelen, die een nauw controlenetwerk spanden rond de landelijke bevolking in de kolonie. De globaliteit en het gemengde karakter van het repressieve systeem komen uit deze studie naar voor als een ideaal compromis ten behoeve van de ordehandhaving en de sociale controle, waar de efficiëntie van de economische en politieke beslissingen van afhingen. Ontwikkeld door middel van trial and error en voortdurend aangepast aan de moeilijkheden op het terrein leidde deze vorm van rechtstoepassing tot een dwingend systeem dat zowat alomtegenwoordig was.

Arbitraire machtsuitoefening

In perspectief geplaatst was de hantering van dit gerechtelijk instrumentarium toch een tweesnijdend zwaard. De confrontatie van de 'inheemse' rechtsonderhorige met de politierechter gaf aanleiding tot sporadische fouten, tot een dwingende macht die vaak arbitrair tewerk ging en tot cultureel onbegrip, wat uitmondde in een verzwakking van de rol van de politierechtbanken. De kwetsbaarheid van deze gerechtelijke instantie zorgde ervoor dat de simultane medewerking van een bredere waaier aan omkaderingsprocessen onontbeerlijk werd, met het oog op betere resultaten inzake landbouwproductie.

Het eigenlijke doel: de koloniale onderneming veilig stellen

Uit dit onderzoek is gebleken dat het systeem van verplichte landbouwwerken in Belgisch Congo (van de afkondiging van de wetteksten tot het installeren van een systeem om de overtreders te bestraffen) in de loop van de jaren de vorm aan heeft genomen van een permanent systeem van uitbuiting van de rurale massa's. De ideologie die het repressieve systeem moest legitimeren uitte zich als een compromis tussen economische, administratieve en gerechtelijke belangen. De vraag naar de keuzeonafhankelijkheid van de protagonisten dringt zich op. Maar, zoals Paul Cornil, de secretaris-generaal van het Ministerie van Justitie benadrukte, ?een evenwichtige en op punt gesteld repressieve justitie is misschien een luxe die alleen erg geciviliseerde landen zich kunnen veroorloven, op momenten van hun bestaan waarop ze niet worden geconfronteerd met grote interne en externe moeilijkheden. Zit Congo al in dat stadium?? Tijdens de Tweede Wereldoorlog zeker niet. Geconfronteerd met de realiteiten op het terrein werd het door de Belgische koloniale autoriteiten geïnstalleerde systeem geconditioneerd door de noden van de tijd, vooral met het oog op het consolideren van de koloniale onderneming.

De onderzoekster

Pascaline le Polain is momenteel bezig met een doctoraatsonderzoek (Université de Saint-Louis) over het gerecht in Belgisch Congo. Daarbij verbreedt ze de reflectie tot de actoren en instellingen die sinds 1908 de totstandkoming van een ?savoir judiciaire colonial? hebben beïnvloed.

Pascaline le Polain

18 / 5 / 2015